

Rapportage

Looweg 62, Bathmen

Bouwhistorische verkenning

Zwolle, 19 juli 2019

Inhoudsopgave

Algemene gegevens	.5
Cultuurhistorische context	.7
Bouwhistorische analyse	11
Conclusie	21
Bibliografie	22
Colofon	23

Afb. 1 Luchtfoto van de huidige situatie Looweg.

Algemene gegevens

Opdrachtgever

Stichting IJsselhoeven
Marledijk 31
8198 KP Marle

Contactpersoon: Wim Nugeteren

Onderzoeksubject

Boerderij
Looweg 62
7437 RT Bathmen
Gemeente Deventer

Afb. 2 Uitsnede kadastrale kaart Bathmen, 1823 (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Cultuurhistorische context

Looweg 62 is een boerderijencomplex in Bathmen, dat sinds 2005 onder de gemeente Deventer valt. De boerderij is gebouwd op een dekzandrug. De bodemclassificatie is enkeerdgronden, hetgeen aangeeft dat hier een es is.¹ De boerderij lag in het verleden in de marke Bathmen en Loo, in het schoutambt Bathmen. Het clustertje boerderijen langs de Looweg en Vaanholtsweg vormde toen het buurschap Loo.² Op de kadastrale kaart van de gemeente Bathmen uit 1823 (afb. 3) staan deze wegen aangeduid als de weg van Bathmen naar Markelo.

Volgens de Basisregistratie Adressen en Gebouwen is het hoofdhuis in 1375 gebouwd. Dit is vermoedelijk niet het daadwerkelijke bouwjaar van de boerderij, maar de eerste vermelding.³ Waarschijnlijk stond er al langer een boerderij op deze plaats. In de leenregisters van de abdij Ter Hunnepe wordt melding gedaan van een “hof te Esseking”, hiermee wordt mogelijk Essink aangeduid, zoals Looweg 62 bekend staat.⁴ De hof werd gepacht door Albert van den Lare en zijn echtgenote Lysabeth. Onder de hof vielen tevens de erven Wygbolding en Hertghering.⁵ De volgende

bronvermelding is een document uit 1567, wanneer het klooster het erf “Essinckh” verkoopt aan de weduwe van Henrick Pilz.⁶ Na het ontmantelen van de kerkelijke domeinen, rond 1811, moeten alle bezittingen van Ter Hunnepe staatseigendom zijn geworden. In 1819 wordt “erve Essink” verkocht aan Klaas Stegink en zijn vrouw Janna Kleine Haar, met de vermelding dat het domeingoed betrof.⁷ Op de kadastrale kaart uit 1823 staat de boerderij aangeduid als “Essink”, met als eigenaar dezelfde Klaas Stegink, landbouwer. Het hoofdhuis lijkt op dezelfde locatie te staan als het huidige hoofdhuis. Tevens staan er drie kleinere bijgebouwen ingetekend, waarvan een uitgaande van de vorm een hooiberg betreft. De grond rond het erf was met name in gebruik als bouwland. De percelen werden gescheiden door houtwallen van eiken.

Klooster Ter Hunnepe

In 1225 werd door de Munsterabdij te Roermond een nieuw vrouwenklooster gesticht in de buurt van Deventer. Deze abdij werd “Horst” genoemd en was van de Cisterciënserorde. Dit klooster brandde in 1253 af, maar in 1266 werd een nieuwe klooster gebouwd in de buurtschap Lage Weteringen. Dit nieuwe klooster heette Mariënhorst, maar stond later bekend als Ter Hunnepe. In 1367 kocht het klooster de hof Te Loo, waaraan het markerichterschap van de marke Bathmen en Loo was verbonden.⁸ Ter Hunnepe zou een grote rol spelen in de ontwikkeling van Bathmen en omgeving. Het klooster verwierf ongeveer tien boerderijen in de omgeving van Bathmen, waaronder Essink. Tijdens de Reformatie veranderde het klooster in een protestants stift, waarin enkel ongehuwde adellijke vrouwen werden opgenomen. Bij het beleg van Rennenberg in 1578 werd het klooster in brand gestoken.⁹ Rond 1811 vervielen de bezittingen van Ter Hunnepe aan de staat.

1 <https://geo.overijssel.nl/viewer/app/master/v1>.

2 <https://www.entoen.nu/nl/overijssel/salland/bathmen/hof-te-loo->.

3 <https://bagviewer.kadaster.nl>.

4 HCO, Archief der Abdij St. Marienhorst te Ter Hunnepe, inv. nr. 0181.1:B.VI.33.

5 Ibidem.

6 Ibidem, HCO inv. nr. 0181.1:B.VI.332 & 581.

7 Boerderijdocumentatie Deventer, Stadsarchief Deventer inv. nr. 4000.864: 226.

8 <https://www.entoen.nu/nl/overijssel/salland/bathmen/kloosterboeren>.

9 <http://www.deventertoenenu.nl/tijdvakken/klooster-ter-hunnepe-65a787>.

Afb. 3 Kloosterkerk Hunnepe omstreeks 1700, Steven van Rhemen (bron: deventertoenennu.nl).

Afb. 4 Schilderij van Hesling uit 1970 met daarop de nu verdwenen hooibergen.

Afb. 5 Luchtfoto genomen rond 1950 met achter de boerderij twee hooibergen.

Bouwhistorische analyse

Naast het hoofdhuis bestaat het huidige erfen-semble uit de boerderij en een parallel gesitueerde stal. Inmiddels hebben de kleine opstallen, zoals kippenhokken en de hooibergen, plaats gemaakt voor grote stallen; een stal uit 1851, twee stallen die rond 1973 zijn gebouwd en een stal uit 2013. Een historische luchtfoto (afb. 5) vergelijkend met de huidige situatie valt op dat de dakbedekking van de boerderij oorspronkelijk geheel riet is geweest. Bovendien had de boerderij nog geen verdieping, maar was het een hallenhuis waar de hooizolder waarschijnlijk doorliep tot in het voorhuis. Het wolfseind van de voorgevel was dan ook lager doorgetrokken tot net boven de kozijnen op de begane grond. Hoofddraagconstructie is voornamelijk van eiken.

Schoorsteen

Op de plek van de brandmuur is op beide foto's een schoorsteen te zien, die waarschijnlijk de afvoer was van de haardplaats in de mooie kamer. Op de oude foto is nog een schoorsteen te zien op het rechter dakvlak van het voorhuis, waarschijnlijk van de woonkeuken.

Voorgevel

De huidige voorgevel is gemetseld in kruisverband en zal waarschijnlijk enkelsteens zijn. Of deze gevel op enig moment geheel vernieuwd is, mogelijk ten tijde van het creëren van slaapvertrekken

op de verdieping, is niet uitgesloten. De huidige ontlastingsconstructie boven de kozijnen is een steens segmentboog met een boogvulling. Bij deze boogvulling ligt vaak de neggemaat van het kozijn terug ten opzichte van het gevelvlak. De houten kozijnen zijn inmiddels vervangen door kunststof exemplaren en waarschijnlijk is de boogvulling meteen voorzien van een hard plaatmateriaal, zoals trespas. Op de foto uit omstreeks 1950 is niet goed te zien of de kozijnen een segmentboog hadden of een strekse boog. Dat laatste is gebruikelijk bij oude boerderijen. Een andere mogelijkheid is dat het gevelmetselwerk vanaf het niveau van de bovendorpels van de kozijnen vernieuwd is en dat de boerderij door de neorenaissance bogen een wat voorname uitstraling kreeg. Met wat fantasie zou je een nuance kunnen ontdekken tussen het metselwerk onder en boven de kozijnen, maar heel overtuigend is dit niet. Als dit het geval is, dan is er een zeer goed passende steen gebruikt, zowel qua maatvoering, kleur als structuur. Ook de stootvoegen zijn heel mooi rank gebleven, iets wat vaak problemen oplevert bij groter inboetwerk of het optoppen van gevels vanwege (kleine) verschillen in de lengte-breedte-verhoudingen van de verschillende stenen. Bij steens metselwerk met een koppenlaag, zoals kruisverband, wordt de stootvoegbreedte bepaald door de lengte van een strek, minus de breedte van twee koppen. Bij een lange, smalle steen is een brede stootvoeg vrijwel

onvermijdelijk.

Kelder

In de voor- en zijgevel zijn sporen te zien van verdwenen kelderraampjes. Na de grondige renovatie enkele jaren geleden, waarbij er van de oorspronkelijke structuur en indeling van het voorhuis weinig behouden is gebleven, is ook de vloer van het voorhuis geheel vervangen door een betonvloer. Hierbij is ook het niveauverschil ter plaatse van de kelder met opkamer verdwenen. De kelder is behouden gebleven, maar is vanwege het verlagen van de vloer niet functioneel meer. Hij is nog bereikbaar via een luik in de vloer van de kamer.

Afb. 6 Gedeelte van het voorhuis waar de opkamer zich bevond. De zij-dakvlakken zijn deels met riet gedekt en deels voorzien van blauwe vlakke muldenpannen.

Afb. 7 Kelder met nieuw betondek, estrikken vloer en de gemetselde trap.

Hallenhuis

Enkele afgetimmerde gebintstijlen in het voorhuis herinneren nog aan de tijd dat deze boerderij een hallenhuis was met een ongescheiden woon- en werkgedeelte, een zogenaamd los hoes. Bij boerderijen die uit de periode vóór 1850 stammen (of de gebintstructuur) zal een groot gedeelte een los hoes zijn geweest met vakwerk wanden en een open vuur. De term los hoes kent twee interpretaties, los als in geen scheiding tussen het vee en de mensen, maar ook los in de zin van makkelijk verplaatsbaar. De boerderijen op de oostelijke zandgronden stonden met de gebintconstructie vaak op niet meer dan een flinke veldkei. Omdat ze geheel uit hout en organisch materiaal waren opgebouwd, waren ze te verplaatsen.

Rond 1800 begon men de boerderijen langzaam te verstenen door het aanbrengen van gemetselde buitenmuren en pannen op het dak. Buiten redenen als brandveiligheid, comfort en een wat betere financiële situatie, gold ook dat dit de periode was waarin boeren zich definitief vestigden op een gekozen of aangewezen plek en niet meer verhuisden naar een betere, vruchtbare plek.

Op de kadastrale minuten van 1832 staan de oude boerderijen die we nu nog kennen vaak al op de huidige plek.

Deel

Op de deel van de boerderij is de oorspronkelijke situatie nog herkenbaar. Een open ruimte met gebintstructuren en een hilde. Omdat het vee in de loop der tijd groter werd of omdat men meer

ruimte wilde in de zijbeuken van de veestalling werd de ruimte vergroot door de gebintstaanders te verplaatsen naar het midden. Ook hier is dat gebeurd. De oorspronkelijke staanders zijn afgezaagd en de nieuwe staander is zo'n 50cm meer naar binnen gezet. In dit geval is deze niet ingelaten in de ligger, maar bevestigd middels stalen stropen. De korbelen (schoren) zijn koud bevestigd aan weerszijden van de ligger en de nieuwe staander en doorgebout.

Zijmuren achterhuis

De zijgevels van het achterhuis zijn vernieuwd, waarschijnlijk rond de jaren '60. Gebintconstructies werden voortdurend aangepast aan de wensen van de boer en niet zelden werden steekrijen met daarop de hildebalken verhoogd of helemaal weggehaald. Dat hiermee de koppeling tussen de gebinten en de zijmuren werd verbroken werd nog wel eens "vergeten", met als gevolg dat zijmuren onder de druk van de sporen naar buiten gedrukt werden. Na de Tweede Wereldoorlog krabbelde de economie langzaam op en werden boerderijen weer hersteld. Oude zijmuren werden verwijderd en nieuw opgemetseld en voorzien van betonraampjes. Hier is dat ook gebeurd. De achtergevel is wel grotendeels intact gebleven. Links naast het staldeurtje is de muurdam vernieuwd en over dat deel gemetseld in halfsteens verband. De niendeur heeft een andere invulling gekregen. Bij de andere hoek is met een staande voeg aangesloten op het bestaande metselwerk van de achtergevel.

Afb. 8 Zicht op de hilde.

Afb. 9 De nieuwe stijl naast de oude (rechts), links het beschoot van de hilde, foto genomen op de hildebalklaag.

Afb. 10 De achtergevel van de boerderij.

Afb. 11 Aansluiting op achtergevel middels een staande voeg.

Afb. 12 Huidig beeld vanaf de Looweg.

Afb. 13 De schuur die naast de boerderij staat is van het type doorrijshuur. In beide kopgevels zit namelijk een (bouwspoor van een) niendeur.

Afb. 14 Achtergevel van dezelfde schuur met de nog aanwezige niendeuren.

Afb. 15 Zicht op beide achtergevels en de onderlinge afstand.

Doorrijschuur

Op de luchtfoto uit de jaren vijftig (afb. 5) is te zien dat de doorrijschuur al niet meer als zodanig gebruikt werd. De ruimte vóór de niendeuren aan de tuinzijde van de boerderij is namelijk veel te smal om een kar te laten draaien; vol geladen met hooi op weg naar binnen, dan wel leeg naar buiten, afhankelijk van de routing. Op deze foto is ook mooi te zien dat er in pandig een bak/kookhuis was gevestigd in de schuur. De deur met 6-ruits zijlicht links in de voorgevel verschaftte de toegang. Op afb. 13 is te zien dat er in deze gevel veel gewijzigd is ten opzichte van 1950. Het kook- of bakhuis in de schuur is in het interieur nog herkenbaar, verder is de schuur open, met aan weerszijden ruimte voor veestalling. De gebintstructuur inclusief bovenplaten, hildes en sporen is vrij gaaf en compleet.

Gebintconstructie

De schuur laat goed zien dat ook deze onderdelen voortdurend onderhevig waren aan wijzigingen voor het veranderend gebruik. De telmerken, die goed te zien zijn in de gebintconstructie, bevestigen dat de schuur compleet is. De schuur is opgebouwd uit vier gebinten met aan weerszijden twee gevelligers, die voorzien waren van gemetselde penanten naast de niendeuropening. De penanten hadden een tweeledig doel. Ten eerste droegen ze de houten gevelliger waarop de slieten vanaf het laatste vrijstaande gebint steunden en ten tweede zorgden ze voor meer massa en stabiliteit op de plek waar de niendeuren aan het metselwerk werden gehangen met duimen en

gehengen.

De hilde is nog aanwezig, maar wel opgehoogd. Het gat in de achterste staander, waar de steekrij oorspronkelijk zat, is nog zichtbaar. De steekrij zat verankerd in de gebintstaander en de hildebalklaag lag daar (half ingelaten) op. Aan de andere zijde werd de hildebalklaag gekoppeld aan de muurplaat van de zijmuren en zo ontstond een stijve driehoek met de sporen.

Afbeeldingen 16, 17 en 18 laten zien dat de houtconstructie op drie punten wordt ondersteund. Dus niet alleen de gebintplaat, maar daarboven en daaronder zijnook liggers aangebracht. De bovenste is geschoord naar de gebintliggers/ankerbalken en de onderste naar de gebintstijlen/standers. De onderste constructie is aangebracht ter ondersteuning van de sporen omdat ze waarschijnlijk te veel doorbogen. De bovenste constructie is aangebracht, omdat de hilde op enig moment verhoogd is, waardoor de oorspronkelijke muurplaat te laag was. Daarom is deze extra constructie aangebracht. Kortom, de nok blijft op dezelfde plek, de zijmuur wordt verhoogd of naar buiten geplaatst, waardoor de bovenplaat niet meer in lijn staat met deze twee punten. Dit komt wel bij meer boerderijen voor, waarbij de aanpassingen op allerlei creatieve manieren opgelost zijn.

Afb. 16 De doorijschuur heeft een gave, open structuur. De slieten zijn verdwenen.

Afb. 17 Restant van het kookhuisje in de schuur met een groene kleurstelling.

Afb. 18 De hilde is nog aanwezig, maar in het verleden al eens verhoogd.

Afb. 19 De telmerken zijn zichtbaar op de staanders en de spreibanden (hier II).

Afb. 20 De telmerken van het zevende gebint (VII).

Conclusie

Het betreft hier een fors hallenhuis met een volledige hooizolder, een grote doorrijschuur met zolder en tenminste twee hooibergen. Als de opslagruimte van het gehele ensemble, zoals het op de luchtfoto uit de jaren vijftig te zien is, op enig moment tegelijk benut is geweest, dus de zolder van de schuur, de volledige zolder van de boerderij (ooit is de hooizolder van het voorhuis namelijk opgeofferd voor slaapvertrekken) en de hooibergen, dan was het voor die tijd een redelijk groot boerenbedrijf.

Het is bekend dat deze boerderij heeft toebehoord aan het klooster Ter Hunnepe en het is niet onwaarschijnlijk dat dit erf al in de veertiende eeuw bestond. Het is vrijwel zeker dat niets van de huidige opstallen uit die tijd stamt. Dendrochronologisch onderzoek zou dit kunnen bevestigen.

In 1567 wordt er in het archief van het klooster gesproken van een erf Essinckh in het Kerspel Bathmen. Met redelijke zekerheid kan gesteld worden dat het gaat om het huidige erf Essink aan de Looweg. Wederom is het niet aannemelijk dat er iets van de huidige structuren zo oud is. Gezien de telmerken op de gebinten in de schuur en de gebintconstructies in het algemeen zal de ontstaansperiode gezocht moeten worden in de 18e eeuw, misschien jonger. De plek van de boerderij is bewust gekozen, boven op een dekzandrug aan de rand van een vruchtbaar gebied.

De boerderij heeft toebehoord aan het genoemde klooster, maar er is niets in de constructie of de verschijningsvorm te herkennen wat hierop wijst. Het hallenhuis wat van oorsprong waarschijnlijk van vakwerkwanden voorzien en in zijn vroegste vorm een los hoes. Het is op zichzelf geen verdedigbaar object geweest en heeft ook geen overdreven zwaar uitgevoerde gebintconstructie, die erop zou kunnen wijzen dat er niet alleen voor eigen gebruik werd verbouwd en geoogst.

Bibliografie

Afkortingen

HCO Historisch Centrum Overijssel

Bronnen

HCO - Archief der Abdij St. Marienhorst te Ter
Hunnepe

- inv. nr. 0181.1: B.VI.33

- inv. nr. 0181.1.B.VI.332

- inv. nr. 0181.1.B.VI.581

Boerderijendocumentatie Deventer, Stadsarchief
Deventer

- inv. nr. 4000.864: 226.

Literatuur

Stenvert, Ronald (e.a.), *Monumenten in Nederland*.
Overijssel, Zwolle 1998

Websites

www.entoen.nu

www.bagviewer.kadaster.nl.

www.geo.overijssel.nl

www.deventertoenennu.nl

Colofon

Titel

Looweg 62 Bathmen, Bouwhistorische verkenning

Opdrachtgever

Stichting IJsselhoeven

Samenstelling

Tom Temmink, Vincent Visser

Redactie

Mascha van Damme

Contactgegevens

Tom Temmink

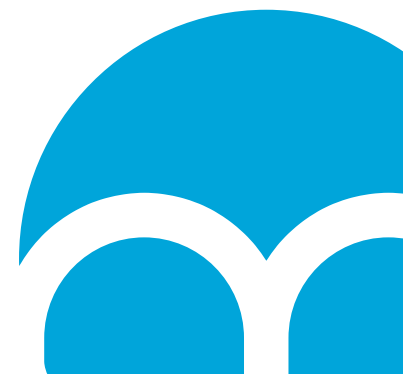
tom.temmink@hetoversticht.nl

06 54 23 20 08

Datum

19 juli 2019

Aan de Stadsmuur 79-83
Postbus 531
8000 AM Zwolle
038 – 421 32 57
www.hetoversticht.nl

Aan de Stadsmuur 79-83
Postbus 531
8000 AM Zwolle
038 – 421 32 57
www.hetoversticht.nl

